

ÅLDERDOMENS SKÄRPA

Cicero kallar träffande ålderdomen ”livets sista scen”, ett skede i dramat som såväl kan vara avklarnat som passionerat, såväl vist som kaotiskt, i kraft av närheten till slutet. I år har två av Sveriges främsta diktare, utkommit med varsitt ålderdomsverk. Läs Jonas Brun om Kjells Espmarks och Barbro Lindgrens nya böcker.

Integritet och förtvivlan – borde inte det vara två goda utgångspunkter för att skriva poesi? I den tysk-amerikanske psykologen och socialantropologen Erik H. Eriksons teori om människans identitetsutveckling är integritet och förtvivlan två poler i den sena vuxenåldern, det åttonde och sista stadiet i livsloppet. I Erikssons teori karaktäriseras varje stadium av en konflikt med två möjliga utgångar: en positiv och en negativ. Beroende på hur man lyckats lösa konflikter och svårigheter under tidigare livsstadier kan det sista stadiet präglas av antingen integritet, som Erikson definierar som förmågan att blicka tillbaka och se mening i sin livshistoria. Eller så präglas det av förtvivlan över allt som inte blev eller gick fel och att tiden snart är ute. Jag förstår den här teorin som att ingen landar i en absolut lösning av de centrala konflikterna, utan att alla pendlar mellan de här polerna, med tyngdpunkten i ena eller andra polen.

Om man ska följa Erik H. Eriksons teori borde båda Barbro Lindgren (född 1937) och Kjell Espmark (född 1930) befinna sig i det åttonde livsstadiet. Båda kommer med nya diktsamlingar den här våren. Lindgrens heter *Du ber mig beskriva en flod* och Espmarks *Kvällens frihet*. Det är förstås lika orättvist att klumpa ihop Espmark och Lindgren på grund av deras generationstillhörighet som det är orättvist att klumpa ihop en säsongsboutanter. Orättvist måhända, men frestande. För det finns tydliga beröringspunkter mellan

böckerna: Båda (åter-) använder stoff ur det tidigare författarskapet, båda rör de sig kring döden (men inte utan humor) och båda är grundade i en stark författarintegritet, men snuddar stundvis vid förtvivlan.

Espmarks nya bok är till både form och innehåll lik hans senaste diktsamling *Skapelsen* från 2017 och samlingen *Vintergatan* från 2007. *Kvällens frihet* består, liksom de tidigare nämnda diktsamlingarna, i huvudsak av rolldikter. Det är en form Espmark odlat genom hela sitt författarskap och rader och motiv från många av Espmarks böcker tittar fram här och där. De som talar i den nya boken är människor vid slutet av sitt liv och verk. De flesta är författare, som Anna Achmatova, Edith Södergran och Ezra Pound, men även konstnärer, tonsättare, vetenskapsmän och en arkitekt får komma till tals.

Den som läst Barbro Lindgrens tidigare diktsamlingar, som *Nu är du mitt barn* från 1988 och hennes senaste svit prosaböcker med betraktelser från Öland, kommer att känna igen både landskapet och gestalterna i *Du ber mig beskriva en flod*. I skogen och på markerna rör sig djur som diktjaget betraktar, grannar passerar, liksom minnen av en pappa, en mamma och andra döda. Den rekordvarma sommaren 2018 dallrar genom dikterna. Korna råmar plågat, de vilda djuren söker sig till vattnet.

Döden är som sagt central i båda böckerna. Hos Lindgren är den ofta våldsamt kroppslig, en ofrånkomlig del av naturen. Dikterna beskriver harungen som ligger påkörd vid vägkanten, barnen som floden tar och som ersätts av nya barn. Och så finns diktjagets egen död, den som kan spåras i kroppens allt större opålitlighet. I förhållande till den är Lindgren lakoniskt konstaterande:

**Allt faller omkring oss
äpplen, päron och plommon
och det har hänt att jag fallit själv
/.../**

skriver hon i dikten med titeln "September 2018". Men allt är inte död. Längre ner i dikten kommer oväntat raden: "Blåmesarna är otroligt egotrippade" och jag skrattar till. Det finns ett fint stråk av humor i både Lindgrens och Espmarks nya böcker. Lindgrens är mer underfundig, Espmarks mer uttalad, som i dikten "Bakgrund till Kejsarens påbud", en variation på den kinesiska myten om konstnären som stiger in i sin målning. Dikten slutar med raderna:

/.../

**Inför det stränga verk som blev resultatet,
med konturer av hus och tecken till träd
och glesa försök till människor
vredgades kejsaren
och förbjöd varje konstnär i riket,**

**varje poet och varje flöjtist
att mantalsskriva sig i sitt verk.**

Men åter till döden, den tar trots allt störst plats. Om döden i *Du ber mig beskriva en flod* är den brutala döden i naturen, är döden i *Kvällens frihet* ofta mer av ett utsuddande, en blick över axeln på väg ut ur bilden. Som i dikten med titeln "Himlen pressar mot Övralid", som låter Verner von Heidenstam tala ur den långt gångna demensens konturlösa rike:

/.../

**Vem var jag?
Vem skrev med min hand?
Vem mumlade genom min mun
att jag älskade vem det nu var?
Dimman som tycks dra över Vättern
drar genom huvudet på mig!**

/.../

Lindgrens och Espmarks nya dikter krånglar inte till det. De behåller sin självklarhet ned på radbrytningsnivå. Den här avsaknaden av tillkrångling är förstås både en fördel och en nackdel. Den genomgående tonen, formen och tilltalet gör böckerna jämna. Men de blir också, paradoxalt nog, ojämna när det kommer till de enskilda dikternas kvalitet.

Vad jag saknar i *Jag ber dig beskriva en flod* som helhet, är den stilens perfekta ekonomi som kännetecknar Barbro Lindgrens många mästerverk, som *Sagan om den lilla farbrorn*, *Loranga*, *Masarin och Dartanjang*, eller Hemligt-serien, för att bara nämna några. När jag läser vissa dikter tänker jag: Varför fortsätter den? Det hade räckt med de första sju raderna. Eller: den här dikten kunde ha börjat på rad fem. Men så bläddrar jag och möter vissa dikter som är hjärtslitande och välavvägda. Som dikten om den försvunna katten som återfinns och sedan ändå blir överkörd. Eller bokens nästa sista dikt, som heter "Vad jag väntade på dig":

**Vad jag väntade på dig
vad jag längtade
din mun förändrades
den sjönk in
Med stor kyla betraktade
du mig, vände bort ditt ansikte
när jag försiktigt närmade
mig: Rör mig inte
Och jag rörde dig inte**

Det är en gång för alla för sent för att röra det där ansiktet, dess kyla kommer aldrig tina under en fingertopp. Det räcker att stanna där, i ett konstaterande som bränner av förtvivlan.

Lindgrens stora tema genom författarskapet är barndomen. Tanken om den som en särskilt lysande tid i tillvaron återkommer på flera ställen i *Du ber mig beskriva en flod*. Som i titeldikten, där det står: ”som när vi var barn / och alltings härskare.” Kärlek mellan vuxna människor syns däremot sällan till. Dikten jag nyss nämnde ”Vad jag väntade på dig” är tillräckligt öppen för att kunna handla om många slags relationer, men bilden av munnen och den tillbakahållna beröringen, längtan efter en kroppslig intimitet, gör att jag läser att dikten handlar om en annan sorts relation än Lindgrens andra dikter.

Det finns självklart också skillnader mellan böckerna. Lindgrens dikter är förankrade i ett specifikt landskap, det är dikter som registrerar vad som sker i och kring ett enskilt subjekt. Det är inte dikter som är särskilt intresserade av att brottas med kanon. *Kvällens frihet* förhåller sig däremot tydligt till just kanon och dikternas grundform är att pröva en annan människas existens för en stund, subjekten är många. Espmark skriver i bokens förord om Theodor Adornos begrepp ”spätstil”. Adorno menar att en konstnärs sena stil inte alls behöver innebära avklarning och renhet. Den kan lika gärna vara ett häftigt brott med det tidigare verket, ett bejakande av disharmoni och oresonlighet, som hos Beethoven. Förtvivlan som estetiskt ideal, skulle man kunna säga. Espmark lägger dock till att detta inte gäller hans egen dikt. Och kanske är det så. Samtidigt är det i desperationen, när den skicklige författarens integritet blottar sprickor av oresonlighet, som jag uppskattar Kjell Espmarks nya dikter som mest.

Dikterna i *Kvällens frihet* är lika varandra till formen. Blankrader avskiljer effektivt stycken, stycken som tillsammans skapar ett tydligt narrativ. Dikterna passerar alla minst en boksida i längd, ibland två, men aldrig mer än så. Vid flera tillfällen tänker jag, när jag vänder blad: Fortsätter den? Varför det? Den slutade ju just så bra. Och någon gång tänker jag: Den här kunde ha fortsatt. Här fanns så mycket mer att säga. Efter en stund uppstår en statisk känsla i läsningen. Men precis som i Barbro Lindgrens bok överraskas jag, jag vänder sida och skakas av en oerhörd formulering, några rasande rader. Som slutet i en av samlingens absolut starkaste dikter, ”Helen Schjerfbeck i Saltsjöbaden”. Dikten beskriver ett av konstnärens sena självporträtt, där några få enkla linjer får räcka för att fånga det åldrade ansiktet:

/.../

**Det är en bild av den slutliga människan –
bara en öppen mun som stelnat
kring ett rop som saknar slut.**

Identiteten är en gång för alla på väg att suddas ut. Och dikternas statiska form kan förstås som ett grepp som speglar innehållet. För det finns något förenande, för alla lika, i de öden som dikterna berör. Alla befinner de sig i det sena, på gränsen. De individuella jagen blir till sist inte det centrala, utan deras gemensamma existentiella läge. ”Det skymmer och världen öppnas. / Det slutgiltiga hemmet är hemlösheten” som Espmark skriver i samlingens titeldikt.

Jag märker att det jag söker i min läsning av både *Du ber mig att beskriva en flod* och *Kvällens frihet* är punkterna av förtvivlan. Förtvivlan har en inneboende dynamik, en vildsinthet, ett temperament. Som Beethovens förkastande av både harmoni och försoning i hans sena musik, vilket ger en djupverkan åt de tidigare, mer följsamma verken. Och det är väl vad jag önskar mig av båda böckerna: kanske inte större mängd förtvivlan, men kraftigare pendling, fler branter. För konsten kan ju vara den plats där det är möjligt att ta vara på livets förtvivlan, putsa och infatta den noga och få den att skimra: att göra estetik av den. Visst glänser det stundvis om både Espmarks och Lindgrens nya böcker, men de hade båda kunnat få den mörka juvelens lyster med ett vidare mått frihet i mästarhandlagen.

LYRIK

Kjell Espmark
Kvällens frihet
Norstedts 2019

Barbro Lindgren
Du ber mig beskriva en flod
Karneval förlag 2019

Författarfoto:
Cato Lein (Kjell Espmark)
Stefan Tell (Barbro Lindgren)